

Verleden en toekomst in de kunst van Toon van Ham

pendantportretten. Na haar dood liet zij nog twee eigen schilderijen na aan het genootschap: *Bij de bloemist* en *Meisje met bloemen*, het schilderij waarmee zij de prijsvraag van Academie Minerva had gewonnen. Zij legateerde verder 16 tekeningen naar oude Italiaanse meesters, door haarzelf getekend, aan het Museum Boijmans in Rotterdam. Naar alle waarschijnlijkheid zijn het kopieën die zij had gemaakt naar de schilderijen en tekeningen uit de collectie van Boijmans. De schenking was belangrijk, want de oorspronkelijke tekeningen van meesters als Annibale Carracci, Michelangelo en Rafael, waren waarschijnlijk verloren gegaan tijdens een brand in Museum Boijmans in 1864. Ook overgeleverd zijn verschillende van Boellaards eigen werken, waarvan een

verrassend aantal te vinden is in de depots van Nederlandse musea. Niet alleen Boijmans van Beuningen, maar ook het Centraal Museum, het Rijksmuseum en het Westfries Museum bezitten schilderijen of tekeningen van Boellaard. Boellaards liefde voor de kunst liep als een rode draad door haar leven. Haar toewijding daaraan blijkt uit haar inzet als kunstenaar, verzamelaar en begunstiger. Door het geven van kunstbeschouwingen, waarbij zij haar collectie en kennis deelde met anderen, was zij tot op hoge leeftijd nauw betrokken bij de kunstwereld. Ook na haar overlijden bleef zij een stempel drukken op de Utrechtse kunstwereld: haar nalatenschap aan het genootschap Kunstliefde zorgt nog altijd voor de bevordering van de kunsten in Utrecht.

▲ Oudegracht 35, het ouderlijk huis van Boellaard dat zij naliet aan Kunstliefde, in 1905 gefotografeerd door Joh. A Moesman. HET UTRECHTS ARCHIEF

↳ De vestibule van Oudegracht 35, geschilderd door Johan Paul Constantinus Grolman, 1886. CENTRAAL MUSEUM

Noten

- 1 Enquêteformulier ingevuld door Margaretha Cornelia Boellaard, Rijksmuseum, objectnr. RP-D-2016-6-37. Op basis hiervan werd Boellaard vermeld in Johannes Immerzeel, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters, van het begin der vijftiende eeuw tot heden* (Amsterdam 1842) p. 67-68.
- 2 Catalogi van de 'Tentoonstelling van Levende Meesters' zijn beschikbaar via RKD Research, catalogusnummers 8, 228, 229, 398, 522, 523 en 524.
- 3 Christiaan Kramm, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters, van den vroegsten tot op onze tijd* (Amsterdam 1857) p. 17
- 4 Allard Pierson Depot, inv.nr. Bw 6: Brief van M.C. Boellaard aan Lodewijk Gerard Visscher 1797-1859.
- 5 Koninklijke Bibliotheek, Bijzondere Collecties, KW67 D2 Brieven van bekende kunstenaars, inv.nr. 13: Brief aan Ph. Van der Kellen.
- 6 Gerard Keller, 'De tentoonstelling te Amsterdam', *Kunstkronijk* 22 (1860) p. 78-80.
- 7 Johannes Jacobus Franciscus Wap, 'Utrechtse Kronijk voor Beeldende Kunst', *Astrea Maandschrift voor Schoone Kunst, Wetenschap en Letteren* (Utrecht 1856), p. 327 (met dank aan Jaap Roëll voor de verwijzing).
- 8 Koninklijke Bibliotheek, Bijzondere Collecties, KW67 D2 Brieven van bekende kunstenaars, inv.nr. 13: Brief aan Ph. Van der Kellen.
- 9 Joop Roedel en Yvonne Aaltink, *Vruchten van Minerva: bebroonde romantische werken 1824-1851* (Bedum 2001) p. 65.
- 10 Het Utrechts Archief, 771 Schilder- en tekenkundig genootschap Kunstliefde te Utrecht, inv. nr. 39: Reglementen.

Niet minder dan zeventig jaar lang was het grote kunstwerk onzichtbaar voor het publiek: een gefantaseerd, kleurrijk beeld van de stad Utrecht op twaalf glazen panelen. Deze achterglasschildering beslaat vier bij twee meter en werd in 1951 gemaakt. Sinds 2020 is het bijzondere kunstwerk voor iedereen te bezichtigen in de Bibliotheek Neude. Maar wie was de kunstenaar die het maakte en wat was zijn relatie met de stad Utrecht?

We schrijven 5 september 1938. De Utrechtse kunstwereld viert feest. Het Centraal Museum aan de Agnietenstraat is jarig, honderd jaar oud. In de Nicolaïkerk verzamelen zich 'talrijke geestelijke en wereldlijke autoriteiten', meldt dagblad *De Tijd*. Passend in de tijdgeest wordt de plechtigheid geopend met orgelspel en koorzang. Genootschap Kunstliefde schenkt het jarige museum een krijt-tekening van het Lucasbolwerk, gemaakt door de 33-jarige kunstenaar Toon van Ham. Hij had de eerste prijs gewonnen bij een prijsvraag die het genootschap had uitgeschreven naar aanleiding van de bouw van de Stadsschouwburg op die plek.

Succesvol autodidact

Geboren in 1905 te Gouda is Toon van Ham het elfde kind uit een katholiek gezin van vijftien. Zijn vader verdient als

kleermaker te weinig om van te leven en te veel om dood van te gaan, zou zijn oudere broer Jan van Ham later zeggen. De jonge Toon moet na de lagere school als 13-jarige aan de slag in een plaatfabriek in Gouda, waar hij borden en vazen beschildert. Hij grijpt dat eenvoudige werk aan om zichzelf verder te ontwikkelen en neemt tekenlessen bij de Goudse kunstenaar Johan de Vries. Rond zijn twintigste kiest Toon een andere weg en verhuist naar Utrecht. Zijn broer Jan is hem voorgegaan en is daar samen met drie kunstbroeders een eigen pottenbakkerij begonnen, De Vier Paddenstoelen, waar Toon zich bijvoegt. Rond 1930 breekt bij hem het verlangen door naar een eigen artistieke carrière en verlaat hij De Vier Paddenstoelen. Financieel moeilijke jaren volgen. In 1932-1933 neemt hij 'eenige tekenlessen' bij de Utrechtse kunstenaar

Hans Sleurink is journalist en tv-programmamaker. Hij heeft in zijn jonge jaren met Toon van Ham samengewerkt. Met bijdragen van filosofie- en literatuurhistoricus Niels Bokhove, die eerder over boekhandel Broese publiceerde.

Willem van Leusden. Alle inspanningen dragen vrucht: in 1934 breekt hij artistiek door en wordt toegelaten als lid van het Genootschap Kunstliefde. In 1936 publiceert het *Utrechtsch Nieuwsblad* een portret van de jonge kunstenaar. 'In onzen tijd', schrijft de krant, 'staat de kunstenaar eigenlijk geheel buiten het maatschappelijk leven, zijn arbeid wordt als "luxe" beschouwd en heden zelfs als "overbodige luxe"'. Toon van Ham werkt echter niet voor zichzelf, zo vertelt hij, maar voor anderen. Hij wil de veranderende werkelijkheid blootleggen en ziet zijn werk als gemeenschapskunst. In deze jaren ontwikkelt hij ook zijn taalbeheersing door veel te lezen en schrijven. Bewaarde bonnen tonen de aanschaf van essays van Menno ter Braak en gedichten van Rainer Maria Rilke bij boekhandel Broese aan de Nachtegaal-

straat. Van Ham wordt zo goed dat hij bij het *Utrechtsch Nieuwsblad* aan de slag kan als cultureel verslaggever. Hij onderneemt reizen naar België, Frankrijk, Spanje, Italië en schrijft erover voor de krant met pentekeningen erbij. Hij bezoekt ook nabijgelegen stadjes: Maarssen, Vianen en zijn geboorteplaats Gouda. Daarover schrijft hij: 'Het is, meen ik, Rembrandt geweest die beweerde dat er op honderd vierkante meter om uw huis genoeg schoonheid te beleven valt om honderd schilderijen van te maken'. Zijn reizen beïnvloeden ook zijn schilderwerk. Hij noteert: 'Een reis naar het Zuiden van Frankrijk (1937) geeft een belangrijke impuls aan durf om te schilderen en om kleur te gebruiken van het palet.' Zijn vrijere penseel is terug te zien in het schilderij *Lek bij Streefkerk*. Zijn verandering van schilderijstijl valt

echter niet overal goed. De recensent van het *Algemeen Handelsblad* noemt het schilderij 'agressief en waarlijk ruw geschilderd'. Vergeleken met zijn 'tijdloze' eerdere werk is volgens de recensent sprake van 'een sprongmutatie'. Wat hem niettemin in het werk van Van Ham aanspreekt is 'persoonlijkheid'.

Tegen de tijdstroom in

De jaren 1939 en 1940 zijn succesvol voor Toon van Ham. Solotentoonstellingen in Utrecht en Den Haag en deelname aan een expositie in het Rijksmuseum leiden tot gunstige ontvangst van zijn werk. In het voorjaar 1940 is er een tentoonstelling bij Gerbrand's Kunsthandel aan het Oudkerkhof. Lof wordt uitgesproken over de klassieke precisie van zijn werk uit de jaren 1935-1936, maar kritiek is er op het vlotte

< Toon van Ham, gezicht op het Lucasbolwerk uit 1937. Vier jaar later zou hier de Stadsschouwburg verrijzen. [CENTRAAL MUSEUM](#)

↳ Toon van Ham, *De Lek bij Streefkerk*, 1941. [PARTICULIERE COLLECTIE](#)

✓ Portret van Toon van Ham in het *Utrechtsch Nieuwsblad* van 24 maart 1936. [HET UTRECHTS ARCHIEF](#)

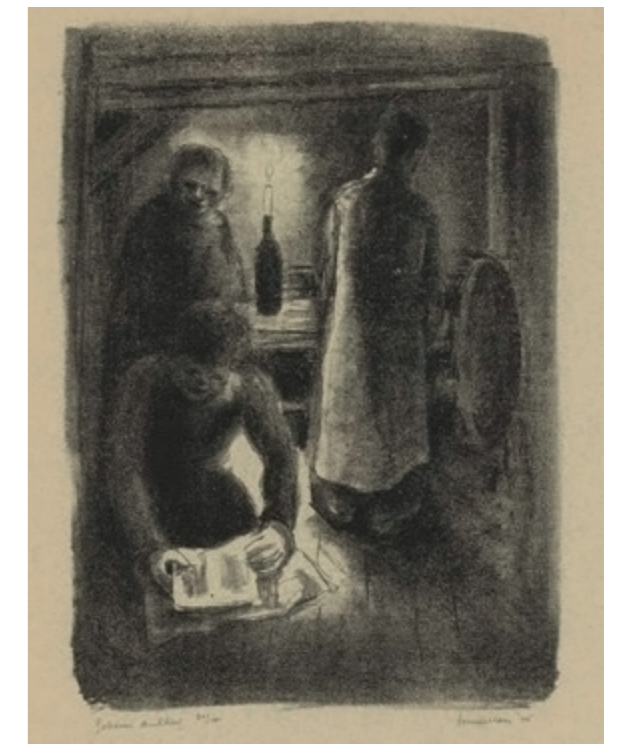

penseel en potlood van de laatste jaren. Letterkundige Garmt Stuiveling neemt de kunstenaar in zijn openingstoespraak in bescherming. Hij verwijst naar de schrijver Simon Vestdijk die schreef dat 'de verscheidenheid van werk de verscheidenheid van stijl wettigt'. Stuiveling prijst Van Hams 'onafhankelijkheid van den tijd' en zijn 'durf om tegen den tijdstroom in te gaan'. Bij tentoonstellingen later in 1940 blijkt dat recensenten zijn nieuwe stijl accepteren. 'Zwierig-dartel', 'rappe tekening' en 'vloetheid in compositietrانت' zijn aanduidingen waarmee ze zijn werk typeren. Ook in zijn schriftwerk toont Van Ham onafhankelijkheid van geest. Als kunstcriticus bespreekt hij voor het *Utrechtsch Nieuwsblad* de expositie 'Onze Kunst van Heden' en geeft zijn deelnemende collega-kunstenaars er van langs. De meesten van hen 'zeuren tot prikkelbaar wordens toe aan het hoofd met kleinigheden en flauwiteiten'. Hij ziet de afzijdigheid van Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog als een oorzaak. 'Terwijl vooral in Frankrijk het kunstzinnig beeld der grootste verscheurdheid ontstond, boetseerde men hier het glimlachende miniatuur van desnoods de kleinste eenheid ... Er wordt heel wat aan "stemmingskunst" gedaan en de gezellige Hollander zal dit met graagte accepteren.' Het Centraal Museum vraagt Van Ham een publieksaffiche te ontwerpen. Het wordt een beeld van Sint-Christoffel die als een reus door de Utrechtse Oudegracht waadt met het Christuskind op zijn rug. Het houten beeld van de heilige was een recente aanwinst van het museum. Eind 1941 houdt boekhandelaar Broese een bijzondere tentoonstelling van zijn tekenwerk: talrijke 'gekleurde en zwarte prenten' voor een net verschenen boek met Noorse volkssprookjes. Met de directeur van Broese, Chris Leeftang, krijgt Van Ham zo'n goede verstandhouding dat deze hem een eigen opdracht verleent. In 1943 bestaat Broese honderd jaar en bij het feestdiner in Huize Molenaar aan de Korte Nieuwstraat ontvangen de genodigden een kleine jubileumpublicatie, vervaardigd door Toon van Ham. Hij kiest als onderwerp Vondels

gedicht *Op d'afbeelding van Utrecht* uit 1667. Zijn illustraties zijn, in navolging van Vondel, geïnspireerd op een tekening uit 1648 van de kunstschilder Herman Saffleven. Vondel beschrijft Utrecht als een wonderwerk. Van Ham kiest als slotregel: 'Den Dichtren stof geeft zulk een wonderwerk te loven'. Hiermee benadrukt hij zijn liefde voor de oude stad die, zoals Vondel zegt, ook een opdracht in zich draagt.

In het verzet

De oorlogsjaren zijn voor Van Ham ongemeen complex: aanvankelijk dus met veel succes in zijn werk, gevolgd door een huwelijk, deelname aan het verzet, dwangarbeid in Duitsland en een zware ziekte tot slot. Om te beginnen ontmoet hij in Utrecht Maria van der Vooren en er ontluikt wederzijds liefde. Het paar trouwt in oktober 1942. Uit dit huwelijk worden vier dochters geboren. Opmerkelijk feit: ze gaan tijdelijk in een huisje bij Vianen wonen, diep in de weilanden, een half uur lopen vanaf de weg, verstoken van elektriciteit. Kunstenaarsverenigingen moeten zich van de bezetter verplicht bij de Kulturkamer aanmelden. Maar kunstenaars dienen ook individueel lid te worden. In de praktijk blijven sommigen toch ongeregistreerd werken. Dat geldt ook voor Toon van Ham die in 1943-1944 met werk op exposities aanwezig blijft. Hij moet niets van de Duitse bezetter hebben en gaat het verzet in, als tekenaar voor *Vrij Nederland*. Na de bevrijding, in oktober 1945, toont Genootschap Kunstliefde zijn illegale werk en dat van enkele andere leden. 'Dat werk is niet gering', schrijft het *Utrechtsch Katholiek Dagblad*, 'in het verzet heeft dit werk een goede rol vervuld.' Van Van Hams verzetswerk is weinig in beeld bewaard gebleven, behalve de tekening 'Geheime drukkerij' en een wervingsaffiche voor *Vrij Nederland*. Als in een oud-Grieks drama vindt tegen het einde van de oorlog een onverwachte wending plaats. Toon van Ham moet als dwangarbeider naar Duitsland, waarschijnlijk voor het graven van

▲ Affiche-ontwerp voor het Centraal Museum met Sint-Christoffel in de Oudegracht, circa 1943. [CENTRAAL MUSEUM](#)

▲ De tekening *Geheime drukkerij* uit 1945 toont verzetswerk in Van Hams geïsoleerde woning in Vianen. [BUBB KUYPER VEILINGEN](#)

▲ Affiche *Leest Vrij Nederland* door Toon van Ham, 1945. [NIOD](#)

➤ Pagina uit jubileumpublicatie door Toon van Ham bij 100-jarig bestaan van boekhandel Broese in 1943. [PARTICULIERE COLLECTIE](#)

loopgraven. Hoe lang de dwangarbeid heeft geduurd is niet bekend, maar wel dat hij ernstig ziek is geworden. Een bewaard gebleven oorlogsdocument vermeldt dat hij met een ziekenauto van het Rode Kruis naar Nederland is teruggebracht. Het eerste jaar na de bevrijding brengt deceptie. 'Velen, vooral de mensen van het Verzet, hebben tijdens den strijd verwachtingen gekoesterd over een verandering van de mentaliteit in Nederland', schrijft Genootschap Kunstliefde in het jaarverslag 1946. 'Daarin zijn zij teleurgesteld. In menig geval heeft men zich gehaast, oude toestanden te herstellen...'

Kunstenaars hebben het moeilijk omdat bij de meeste landgenoten geld ontbreekt om kunst te kopen. Voor Toon van Ham is ook terugkeer naar het schrijfwerk voor het *Utrechtsch Nieuwsblad* uitgesloten. De krant heeft in de oorlog een bruin randje gekregen, zo sterk dat de Commissie voor de Perszuivering de hoofdredacteur en de directeur voor een periode van anderhalf jaar uit hun ambt zet. Een lichtpunt voor Van Ham is de gezondheidsreis van een maand die hij in 1946 per boot naar Noorwegen maakt op kosten van Noorse gastheren en het Nederlands Centrum voor Internationaal Intellectueel Contact.

Glasschildering voor Broese

Na de oorlog krijgt Toon van Ham van Broese-directeur Chris Leeftang een uitdagende opdracht: het maken van een achterglasschildering voor in de kantoorruimte van de boekhandel. Ook nu gaat het om Vondels gedicht over Utrecht als wonderwerk, het kunstwerk wordt dus een vervolg op de jubileumpublicatie uit 1943. In oktober 1951 wordt de glasschildering geplaatst. Het werk bestaat uit twaalf glaspanelen van 5 millimeter dik, twee rijen van zes boven elkaar. Alle panelen zijn 110 centimeter hoog. Op het paneel links onder staat het wit-rode wapen van Utrecht afgebeeld met een lauwerkrans en de jaartallen 1843 en 1943, een verwijzing naar het eeuwjubileum van de boekhandel. Het *Utrechtsch Nieuwsblad* beschrijft de gebruikte schildertechniek: 'Aan de achterzijde van grote glasplaten heeft Van Ham zijn werk in olieverf geschilderd. Een speciale vondst is nu, dat de bekleding van de andere wanden, een bespanning in egale, lichte kleur, blijft doorlopen en een rol blijft spelen. Ze is grotendeels zichtbaar achter de schildering van Van Ham, wiens werk functioneel in het geheel is opgenomen.' Het lezerspubliek moet het met deze beschrijving doen, want het kunstwerk zelf blijft voor niet-werknemers van Broese onzichtbaar.

Stadsschoon bedreigd

Financieel gaat het Toon van Ham in de jaren vijftig niet voor de wind. Hij heeft de zorg voor zijn vrouw en vier dochters en in het werk blijven grote opdrachten uit. Hij begeeft zich op het pad van de industriële opdrachten. Zo ontwerpt hij voor de firma Reinders & Co een stand voor de Jaarbeurs en voor apparatenfabriek Nieaf aan de Jutfaseweg schildert hij een portret van de vertrekkende chef van de fabricageafdeling. Het contact met Nieaf verloopt zo goed dat hij er zelf in dienst treedt als personeelschef. Hij komt weinig meer in de openbaarheid. Het *Nieuw Utrechtsch Dagblad* noemt hem eind 1954 een kunstenaar die 'zich de laatste tijd niet meer vertoonde'.

▲ Broese-directeur Chris Leeftang voor de achterglasschildering, 1981. [HET UTRECHTS ARCHIEF](#)

▼ Litho *Kromme Nieuwegracht / Trans*, 1960. [BRON: KUNSTVEILING.NL](#)

Zo stil als het is rond Toon van Ham, zo druk wordt het in de stad met uitdijend autoverkeer. Het gemeentebestuur vindt het tijd voor een ingrijpend verkeersplan. Een visiedocument uit 1956 heeft als centrale begrippen consumen-tisme, zakendoen en amusement. In 1958 verschijnt het verkeersplan Feuchtinger dat de beoogde economische voorspoed moet brengen, maar dat ook de middel-eeuwse kern van Utrecht door midden

snijdt met twee grote verkeersaders. Voor Utrechts stadschoon dreigt kaalslag en dat leidt tot grote opschudding. In de rij protesterende organisaties bevindt zich ook het Genootschap Kunstliefde. Begin 1959 vraagt het bestuur het College van B&W het verkeersplan Feuchtinger opzij te leggen en eerst een volwaardig stedenbouwkundig plan te ontwikkelen. Dit pleidooi vindt echter geen gehoor. In december van hetzelfde jaar schrijven

lokale, landelijke en internationale kunstenaars een 'smeekschrijft' aan de gemeenteraad om het plan niet goed te keuren, wat twee weken later toch gebeurt. Toon van Ham is een van de ondertekenaars van het smeekschrijft. In 1960 laat hij nog eens zien wat Utrecht aan schoonheid te bieden heeft in een map met tien gekleurde litho's van stadsgezichten. Schrijfster Harriët Freezer noemt de serie in een voorwoord bij de map 'een liefdesverklaring aan de stad Utrecht'. Niettemin gaan de stadsontwikkelingen door. Weliswaar verdwijnt het verkeersplan Feuchtinger deels van tafel, maar er komen vervolgplannen, zoals het verkeersplan Kuiper en het plan Hoog Catharijne. Het resultaat: de demping van de Catharijnesingel voor de aanleg van een verkeersweg en de sloop van de stationswijk voor de bouw van Hoog Catharijne.

Voor Toon van Ham zijn deze ontwikkelingen een gruwel, het is verlies van authenticiteit. Zijn liefdesband met de stad raakt zo verstoord dat hij alleen nog abstract kan werken. Hij noemt het zelf een 'vlucht in het abstracte'. *Atelier*, een blad van Genootschap Kunstliefde, schrijft 'dat de wereld hem te weinig aanknopingspunten biedt; hij heeft niet de idealen die hem met de wereld zodanig verbinden dat hij er van vervuld raakt en er in zijn werk van moet spreken. Het uiterlijk van onze maatschappij, het maatschappelijk beeld in de 'drukke' omlijsting van cafetaria's, auto's, vliegtuigen, roltrappen, heeft de beeldende kunstenaar blijkbaar eerder afgeschrikt dan dat hij er door gegrepen wordt.' En passant hekelt Van Ham de goedkope consumentenproducten die in de winkels liggen en binnen de kortste keren stuk gaan. Hij signaleert daarmee al vroeg de wegwerpmaatschappij.

Vlucht uit de stad

In 1970 heeft Toon van Ham weer een tentoonstelling bij Kunstliefde; het zal zijn laatste in Utrecht blijken. Kunstcriticus Jan Juffermans doet er in het *Utrechtsch Nieuwsblad* opgetogen verslag van. Hij meldt direct al een zo grote belangstelling van het publiek dat de tentoonstelling langer dan gepland open zal blijven. Juffermans roemt Van Ham om het vermogen weerstand te bieden aan effectbejag en omdat hij ondanks veranderingen in stijl een eigen karakter in zijn werk heeft weten te behouden. Zijn stadsgezichten, landschappen en stillevens tonen een 'allure dansante', schrijft de criticus. Terugkijkend is het opmerkelijk dat van de vele schilderijen die Juffermans bespreekt er geen in de nalatenschap van Toon van Ham te vinden is. Kennelijk vielen de schilderijen zo in de smaak dat ze door veel particulieren werden gekocht. Het succes van deze tentoonstelling wordt gevolgd door

▲ Een van vele tekeningen die Van Ham in de jaren zeventig maakte voor de tv-serie over Kompa Nanzi. ERVEN TOON VAN HAM

< In *Ikaros* uit 1968 verbeeldt Toon van Ham technologische hoogmoed door een 'mensmachine' (cyborg) die ten val komt. PARTICULIERE COLLECTIE

< Laatste schilderij Toon van Ham, zonder titel, 1987. PARTICULIERE COLLECTIE

een ander. In de jaren 1972-1973 geeft Radio Nederland Wereldomroep hem een grote tekenopdracht voor een tiendelige tv-serie over een held uit Antilliaanse volksverhalen. Van Hams liefde voor Utrecht is stuk en keert niet terug. Hij doorkruist Nederland op zoek naar een nieuw onderkomen. Een smalle beurs stelt beperkingen aan zijn opties. In 1974 vertrekt hij naar Usquert, het noordelijkste punt van Groningen. Daar zal hij tot zijn dood in 1988 wonen en werken. In 1987 heeft hij nog een tentoonstelling in het nabijgelegen Winsum. Het *Nieuwsblad van het Noorden* noemt hem in een beschouwing een artistiek fenomeen. Toch heeft zijn vertrek hem Utrecht niet doen vergeten, blijkt uit zijn allerlaatste schilderij. Het is een imposant werkstuk, niet in afmetingen (72 bij 62 centimeter), maar in de voorstelling die het toont. Er zijn drie eeuwen beschaving in samen-gelbald. Rechtsonder herschildert hij drie figuren uit het beroemde negentiende-eeuwse schilderij *Le déjeuner sur l'herbe* uit 1863 van Edouard Manet, een opmerkelijke picknick in de vrije natuur. Boven op de rotsen zien we de twintigste eeuw met megalomane bouwwerken die de menselijke maat te buiten gaan, en dan rechts de beginnende instorting van het menselijk samenleven zoals we in onze eigen tijd al kunnen waarnemen. Het is

het werk van een kunstenaar die achter de actualiteit iets zag en blootlegde wat ons allemaal aangaat.

Het kunstwerk gered

De achterglasschildering van Toon van Ham blijft jarenlang op zijn plaats bij Broese aan de Nachtegaalstraat 20. Maar na een fusie met boekhandel Kemink verhuist de combinatie Broese-Kemink in 1974 naar het oude V&D-pand aan de Stadhuisbrug 5. De glasschildering verhuist mee en wordt in de vergaderzaal annex kantine geplaatst. Opnieuw is het werk niet voor het publiek te bewonderen. Ruim 45 jaar later, in april 2020, verhuist

Van Hams tekenkunst

Toon van Ham was naast schilder ook tekenaar met grote uitdrukkingskracht. Zijn tekeningen blijken van blijvende betekenis. In oktober 2024 verschijnt het boek *De avonturen van Kompa Nanzi* met honderden tekeningen van zijn hand. Dit facet van zijn kunstenaarschap bespreekt Hans Sleurink in het artikel 'In de lusttuinen der tekenkunst' op de website van Oud-Utrecht, www.oud-utrecht.nl.

Broese naar een nieuw pand aan de Oudegracht, aan de achterkant van het voormalige postkantoor. Voor de grote glasschildering blijkt in het nieuwe onderkomen geen plaats. Nieuwsplatform DUIC meldt dat het kunstwerk verloren dreigt te gaan. Dan wordt toch een oplossing gevonden. De Bibliotheek Utrecht in het postkantoor aan de Neude vindt ruimte voor de glasschildering. Daar is het nu op de tweede etage wel voor het publiek te bewonderen. Bezoekers zouden eens extra goed kunnen kijken naar het rechterdeel. Het *Utrechtsch Nieuwsblad* merkte daarover in 1951 op: 'Aan de rechterzijde wordt even gezinspeeld op Utrecht als lustwarande.' Dat was goed gezien. Vondels gedicht dat Toon van Ham inspireerde tot de glasschildering heeft als slotregel: 'Hoe noemt men Utrecht dan? Een Parady vol weelde.' Dát Utrecht was de grote liefde van Toon van Ham.

Mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van het Mediafonds Provincie Utrecht.

13 oktober: Lezing over Toon van Ham

Hans Sleurink spreekt in Bibliotheek Neude over Van Hams (liefdes)relatie met Utrecht en hoe die in de jaren zestig schade opliep. Ook vertelt hij over Van Hams tekeningen voor de tv-serie over Kompa Nanzi, een Antilliaanse held in volksverhalen van totslaafgemaakten. Het nieuwe boek daarover ligt na afloop ter inzage. De lezing is op 13 oktober om 16.00 uur, zie Agenda op de website van Bibliotheek Utrecht of Oud-Utrecht.

Bronnen en literatuur

- Jan Juffermans, *Magisch Utrecht: beeldende kunst in de Domstad in de 20e eeuw* (Utrecht 2010).
- Jaap Röell, *Kunstenaarsleden van het Genootschap Kunstliefde te Utrecht 1807 t/m 2007, een lexicon* (te verschijnen in 2025).
- Tim Verlaan, *De toekomst van de Nederlandse binnenstad 1960-1978* (Amsterdam 2016).
- René Vos, *Niet voor publicatie: de legale Nederlandse pers tijdens de Duitse bezetting* (Amsterdam 1988).
- Susanne Weide, *Pottenbakkerij De vier paddenstoelen* (Vianen 2004).
- Claartje Wesselink, *Kunstenaars van de Kultuurkamer* (Amsterdam 2014).
- Regionaal Archief Zuid-Utrecht: 415-2020 Archief gemeente Vianen.
- Het Utrechts Archief: 777-1 Schilder- en tekenkundig genootschap Kunstliefde te Utrecht.
- Het Utrechts Archief: 1007-3 Gemeentebestuur van Utrecht, inv.nrs. 23094-23096.
- NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (e-mailcorrespondentie).
- Dagbladen via Het Utrechts Archief en delpher.nl.